

**СЕМЕЙСТВО, ОБЩЕСТВО, ПРИРОДА: ВЪПРОСЪТ ЗА КОНСТИТУТИВНИЯ
ЗА ПСИХИКАТА МОМЕНТ В ЗАДОЧНАТА ПОЛЕМИКА ДЕЛЪОЗ И ГАТАРИ
СРЕЩУ ФРОЙД**

ИЛИЯ ТОДОРОВ

Университет по архитектура, строителство и геодезия, България

iliq_rt@abv.bg

**FAMILY, SOCIETY, NATURE: THE QUESTION OF THE CONSTITUTIVE
MOMENT FOR THE PSYCHE IN THE CORRESPONDENCE POLEMIC DELEUZE
AND GUATTARI VS. FREUD**

ILIYA TODOROV

University of Architecture, Civil Engineering and Geodesy, Bulgaria

Abstract

The referential nature of the proposed text is in line with the attempt to conduct a polemical discussion in absentia between the opposing conceptual views of Sigmund Freud and Gilles Deleuze and Félix Guattari regarding their view of the fundamental psycho-determining motive in its variants: family, society or nature. The main goal is to translate into a contemporary context the arguments given by Freud, thus reviving them against the criticisms of Deleuze and Guattari. A comparative analysis conducted in this way will fix a specific tension and ideological friction, opening up a horizon of possible interpretations rather than providing ready-made answers once and for all.

Keywords: Oedipus complex, Superego, psychoanalysis, schizo-analysis, morality, nuclear family.

Въведение

Цел на настоящия прочит е да се направи опит за една задочно полемизираща дискусия между паралелните концептуални гледища на Зигмунд Фройд и на Жил Делъоз и Феликс Гатари относно фундаменталния психодетерминиращ мотив в неговите два варианта: семейството или социума. Основният резултат обаче ще се изрази в своеобразния пренос на авансираните от Фройд аргументи в един съвременен контекст,

като така те, въпреки ограничаващата ги историко-културна детерминанта, ще се ревитализират наново срещу критиката на Делюз и Гатари.[1]

За Зигмунд Фройд феноменът на морала е преди всичко нещо имплицитно и манифестиращо специфичната психологическа функция на съвестта. От своя страна последната е образувание в психичната конституция, свързано с фигурата на „Сврхх-Аза“, изкрystalизираща изключително от „Едиповата ситуация“. Тя от своя страна пък изисква като своя необходима основа нуклеарното семейство с един баща и една майка. Респективно съвестта, а с нея и моралът, са невъзможни без случването на „Сврхх-Аза“ в едиповия контекст на нуклеарното семейство. Присъствието на „Сврхх-Аза“ в психичната организация отговаря за изтръгването на „Аза“ от недиференцираното нагонно-инстинктивно „То“ или природно биологичното начало. Така без „Сврхх-Аз“ няма психичен, а с това и морален „Аз“, т.е. без „Едипова ситуация“ нямаме едновременно условия както за съществуването на съвестта и морала, така и за съществуването на психиката като цяло. Изводът, който прави Фройд, е че без семейство не би бил възможен моралът като условие, от своя страна, за социо-културната интеграция, но също така не би била възможна изобщо и човешката психика, доколкото цялата системна логика на психичната конституция при човека почива върху основата на дисоциацията и интеграцията на противоречията, създадени в „Едиповата ситуация“. Така Фройд ще постави своя прословут приносен концепт за Едиповия комплекс, както в основата изобщо на човешката психика, така - и необходимо от това в основата на самата човешка култура, драматично обобщавайки, че оттук нататък психологията и културната антропология не могат да бъдат мислени в оптиката на някаква теоретико-методологическа диференциация, а само в смисъла и духа на тяхното феноменологично тъждество. Тук логично следва въпросът: има ли, и възможна ли е алтернатива на „Сврхх-Аза“: на функцията му на психо-морален двигател някъде отвъд Едиповата ситуация? Може ли например културното общество в цялост или чрез някоя своя институция да бъде алтернатива на „Сврхх-Аза“ и така да измести или транслира функцията на бащата от нуклеарното семейство в конститутивния за психиката и морала момент? Друг въпрос е: възможна ли е психика без морал, и ако обществената среда измества психогенната Едипова ситуация, без да предлага адекватен заместител на „Сврхх-Аза“ и с това източник на съвестта и морала, дали обществената среда няма да

се превърне от психогенна в психопатогенна? Подобна е идеята, стояща зад шизо-анализата на Делъоз и Гатари, определящи шизофреника като алтернатива на винаги невротичния „Аз“ на семейната триангулация. От друга страна в тяхната критична перспектива се застъпва и тезата, че: „дори пеленачето вече се оказва обхванато в едно актуално желаещо производство, където родителите играят ролята на частични обекти, на свидетели, на преносители и агенти в течението на един процес, който ги надхвърля отвсякъде и непосредствено свързва желанието с една историческа и социална реалност“ (Делъоз, Гатари, 2004: 135). Така желанието, стоящо зад формирането на психичния живот, има за свой адресат директно социоисторическата среда, на която родителите са само частични представители и ретранслатори. Либидното инвестиране е в институциите на социалния космос и най-общия историко-културен хоризонт. Делъоз и Гатари твърдят, че социалната метафизика пряко и в цялост конституира психичната реалност, без да се минава през някакъв фазов преход, консолидиращ в автономен етиологичен извор семейната институция.

1. Семейството - „зародишна клетка на културата“. Семейната културна форма на „фронтовата линия“ срещу природната стихийност в психоаналитичния манифест

В своите изследвания Зигмунд Фройд „рисува“ една определено традиционна или „класическа“ картина на антропогенезиса. Той разкрива като основен негов задвижващ мотив антагонизирането на човешкото същество с природата. Конфронтацията и последващата еманципация са белязани от неизбежното несекващо, по „библейски“ инсценирано страдание и трудности. Сянката на природата надвисва над човека, не само хвърлена отвън от могъщите природни стихии, но и отвътре от страховитите репрезентации на тези стихии прикрити в дълбините на собствената му психика. В своя „епичен“ и „епохален“ опит за обособяване човекът открива за себе си оазиса или цитаделата на културата. Тук обаче Фройд ще настоява, че при все огромната си значимост за човекообразуването, културата е предшествана и възможна само през нещо друго – конститутивния момент на семейната организация. Така тук опозицията по-скоро се измества във формата семейство – природа, и едва от това в култура – природа. Самото културно ставане, според Фройд е своеобразният праисторически преход от

животинската орда към човешкото семейство. Последното, съобразно еволюционната и историческа необходимост, е нуклеарно и организирано около единична бащина фигура. Тази фигура носи така важния „завет“ на отказа от преследването на етологичния телос на самца автократ на ордата и заместването му с идеала на братската общност като негова екзистенциална антитеза. По този начин според Фройд се извървява пътят от „свръхчовека“ към обществото, от абсолютно нарцистичната, водена от „воля за власт“, неасоциирана с нищо друго освен със собствените си желания субектност към разпределеното самовъздржание на социалните субектности. Така „закачливо“ Фройд ще подхвърли, че очакваният от Ницше в бъдещето свръхчовек вече се е случил в миналото и именно отдалечаването, а не приближаването към него бележи човешкото, респективно културно развитие (Фройд, 1993b: 111). Всеки баща се превръща в културна фигура, репродуцираща това наследство. Затова и според Фройд бащата в семейството е абсолютно конститутивен момент от изграждането на „Свръх-Аза“ или съвестта у човека, а без последната не би било възможно социализиращото морално самоограничение, наложено от културната общност. Така на семейството трябва да се гледа като на „зародишната клетка на културата“ (Фройд, 1991: 49). Затова и проблемите на семейната организация са собствено източникът на всички проблеми на културното ставане от най-ниската до най-високите и най-абстрактните степени на обособяването му, например в институциите на държавността (Фройд, 2019: 107). Реалното ставане, реалното правене на културата е в пространството на семейните отношения, откъдето тя се проектира във всички други области на социалния космос. Така културата според Фройд се случва преди всичко като едно психо-морално развитие, износено от „Аза“. „Азът“ от своя страна е резултатът от откъснатата, „вразумена“ от „Свръх-Аза“ част от То. Именно „Свръх-Азът“ е хранителят на културната ценност, на отказа от предшестващото чисто животинско битие, излагащо човека на произвола на природата. Но преди всичко „Свръх-Азът“ е елемент от специфичната семейна триангулация, от специфичната структура на Едиповия комплекс. Така твърдейки, че културата чрез моралното ставане получава движещия си импулс от „Свръх-Аза“, Фройд ще прокламира убеждението, че Едиповият комплекс е в основата, като метафизичен и онтологичен гарант, на цялото историческо и структурно развитие на културата. Едиповият комплекс се проявява в най-общ исторически план, но и в конкретното за

всеки индивидуален човек развитие, като източник на морала (Фройд, 1993b: 359). Едиповият комплекс е феноменът, стоящ зад същинската генеалогия на морала, а с това на културата и човека. По този начин той е издигнат, в разбирането на Фройд, до качеството му на крайъгълен камък на всяка антропологическа интерпретативна инициатива, тъй като именно той стои в основата на самия антропогенезис. Възпроизвеждането на човековостта в онтогенетичен и филогенетичен план задължително се ситиуира в структурата на едиповата ситуация. Така няма човек, който в *ставането си такъв* да не се е „сблъскавал“ и да не е бил рафиниран от Едиповия комплекс. Това го превръща в универсална антропологична и психологична матрица с най-фундаментални импликации към всеки хуманитарнонаучен дискурс. Психичната инфраструктура на Едиповия комплекс, армира и трасира не само морално-културния генезис на човека като вид, но и непосредствено индивидуалното му развитие. Детайлите около механизма на това развитие Фройд щрихира по следния начин: отправна точка е стремежът на детето към безусловно нагонно удовлетворяване, последвано от решаващото и в най-пълна степен драматично събитие на родителската забрана, отключващо от своя страна страха от реалната опасност на наказанието или дори по-лошото: обречащото на гибел оттегляне на любовта (Фройд, 1992: 199). Впоследствие този продуктивен страх, възбуден в условията на семейната триангулация, започва да се абстрахира и интериоризира, а с това и да се десексуализира и „де-едипизира“, скъсвайки със събитийно-съдържателния компонент на генезиса си, докато не се превърне в чистата енергия на съвестта, а с това и в психическата база изобщо на морала (Фройд, 1993b: 361). Осъществява се необходимото еманципиране на моралния мотив от страховете и либидните катексиси, контекстуализирани от ситуирането в семейното пространство. Във връхната точка на тази „педагогика на сплашването“ Фройд ще обобщи, че „възпитанието може без колебание да се определи като стимулиране към отказ от принципа на удоволствието и заместването му с принципа на реалността“ (Фройд, 1992: 12). Първият отказ от нагонно удовлетворение се налага от страна на външните сили и авторитети и той създава нравствеността, която впоследствие се саморазвива в съвестта и изисква по-нататъшен, като вече инспириран спонтанно и отвътре отказ от нагоните (Фройд, 1993b: 361-62). „Външната принуда постепенно се усвоява вътрешно, при което особената душевна инстанция – „Свръх-Азът“ – я приема в числото на своите заповеди.

Всяко дете ни демонстрира процеса на това превръщане и само в резултат на него то става морално и социално“ (Фройд, 1993b: 294). Това закрепване на „Сврѣх-Аза“ започва да се откроява като не друго, а във висша степен „най-скѣпоценното психологично постижение на културата“ (Фройд, 1993b: 294). Би могло да се твърди, че културната общност формира първо в лицето на бащата от семейната Едипова триангулация един въплѣтен представител на „Сврѣх-Аза“, под чието влияние се осѣществява изобѣщо моралното, респ. социокултурното развитие. От тук нататѣк „Азѣт“ упражнява всичките си, задърѣжащи в етоса на моралното и културното, изтласквания под влиянието на „Сврѣх-Аза“, обособен като полюса на „антикатексис на съпротивата“ срещу първичното удовлетворение и капитулация пред чисто природния поведенчески код. Моралният „Сврѣх-Аз“ субституира външния реален, социокултурен порядѣк, в пространството на вътрешния психичен свят. Това инвестиране на външно-реалното във вътрешно-психичното пространство, на културния принцип на реалността в най-собствено егоцентричния органичен интенционален план, е осѣществимо според Фройд само и единствено през посредничеството на нуклеарното, триангулирано в ситуацията на Едиповата структура, семейство. Културата, моралѣт и психичният „Аз“ като техен продукт и иманентна манифестация могат да се случат само във феномена на семейната структура. Но с това се разкрива и една особена теоретико-изследователска слепота на Фройд. Пълната, неведнѣж призната от самия него, теоретико-интерпретативна капитулация пред феномена на матриархалността както в семейната организация, така и в конститутивната ѝ митологико-религиозна репрезентация. Матриархалното експулсиране на бащиния авторитет, разпада нуклеарната триангулация и компрометира педагогико-оклутуряващата инициатива. От това би следвало, че „матриархалната култура“ е възможна само като парадокс. Изследваните преди Фройд от Морган и Енгелс форми на не-патриархална, не-нуклеарна семейна организация не би трябвало според него да са в състояние да произведат каквато и да е била морално обоснована социокултурна общност. Спасението, към което Фройд прибѣгва, се крие в инспириралата го Дарвинова теза за прото-антропологичната моно-патриархална орда и последвалото ѝ раздробяването на множество нуклеарно патриархални социокултурни единици. Така патриархалната семейна организация ще се постави „в самото начало и в края“ на човешката история, правейки „поѣълването“ на матриархалната „аномалия“

възможно само като отклонение и статистическо изключение – „апендикс“ върху патриархалния културно-исторически фундамент.

2. „Де-едипизиране“ на психичния процес. Желанието „преди“ семейството в критичната оптика на Делъоз и Гатари

Разгледаното дотук настояване на Фройд, че психичното в иманентно несъзнаваното му изражение възниква единствено и само в контекста на семейната структура, подчинена от своя страна на Едиповия комплекс, се вижда като основното слабо място в „психоаналитичната космология“ според Делъоз и Гатари, и съответно като решаваща отправна точка на тяхната критика в *„Анти-Едип. Капитализъм и шизофрения“* (вж. също: Делъоз, Гатари, 2009). Като метафизично основание на тезата в този критически проект стои твърдението – своеобразна реплика на Фройд, че всъщност „несъзнаваното е сирак и само се произвежда в тъждествеността на природата и човека“ (Делъоз, Гатари, 2004: 67). Несъзнаваното не е нещо, породено през процесите на изтласкване в Едиповата ситуация, следователно то не е някакво посткултурно образуване, а е най-автентичната страна на природното начало в човека. Психичното е преди всичко натуралистично. Природното се саморефлектира в човека като психично. Примордиалната натуралност на битието се пренамира в рефлексията на *cogito* като едно психе. Природното се натъква на себе си от упор в рефлексията и едва вторично се разгръща целият спектър на социокултурната реалност. Делъоз и Гатари атакуват класическия антагонизъм човек – природа, метастазирал в опозициите култура – природа, бог – свят, морал – природа, през критичния патос на един „неоницшеански“ модел, определяйки човека като „хомо – натура“ – синтез за чието най-същностното проявление трябва да се вземе срасналия се с природата шизофреник (Делъоз, Гатари, 2004: 73). Деромантизираната, изведена от обкръжението на сантименталните конотации природа следва да се опише в термините на една машинизирана онтология: потоци и прекъсвания – входи и изходи. Машинното се свежда до метафизичното му значение не като структура, а като функция на пропускливост на потоци. Тази функция на пропускливост *input – output* е дефинирана като желание. Тук прозира референцията към Шопенхауерово-Ницшеанското разбиране на онтичното като интенционално, но и сантимент към процесуалната онтология в оригиналният ѝ Хераклитов вариант. В

непопулярната си епистоларна „самооткритост“ Фройд признава силното влияние на Фойербах над себе си, а през него имплицитно се разкриват и мощните мотиви от философията на Спиноза (Gay, 1989: 28). Така изследователската рамка на психоаналитичната теория се помества в обема на онази философска традиция, която интерпретира желанието в „негативен“ смисъл. В тази парадигма се желае липсата на дразнение, т.е. стреми се отсъствие, дефицит, а не наличност на нещо. Следвайки друг симпатизант на Спиноза в лицето на Ницше (Прюдо, 2019: 192), Делъоз ще *де-антропологизира* и *де-биологизира* желанието, и така ще го освободи от парадигмата на „негативната интерпретация“, превръщайки го в интензитет – в принципно онтологична величина, позитивно конституираща всичко изобщо. Потокът е битийно производство, потокът е желанието, което е производство, всичко в крайна сметка се свежда до производство, а всичко това, което е производство, е природа. Куриозното е, че „сетиво“ за този онтологичен мотив има не друг, а само шизофреникът. Така необходимо антропологичната и онтологичната перспектива се сливат в един неологизъм: „шизо-анализа“. „Шизото“, тази открояна като най-автентична форма на синтеза хомо-натура е върхната точка, в която вече „не съществува разграничение човек – природа“ (Делъоз, Гатари, 2004: 16). Така според Делъоз и Гатари, ако и да има някакъв антагонизъм, той не е между човек и природа, или по-обобщено между социум и природа, а е винаги и най-конкретно между социум и желание. „Проблемът на социума винаги е бил да кодира потоците на желанието, да ги вписва, да ги регистрира, да прави така, че да не протича никакъв поток, който не е бил овладян, канализиран, подчинен на правила“ (Делъоз, Гатари, 2004: 50). Преди всичко, изглежда за една обществено-културна форма е жизненоважно да функционира именно като субординиращ координатор, респективно във всеки смисъл репресор на желанието. Това е релевантно на изначалната природа на желанието, доколкото то е поначало революционно, дезорганизиращо и деструктуриращо, поставено така като един вид най-автентична антитеза на социума (Делъоз, Гатари, 2004: 156). По този начин и „Едиповата структура“ ще се демаскира в качеството ѝ на основен инструмент на социума за потискане на желанието в неговите автохтонни модуси. Социумното инфраструктуриране на желанието си служи с „Едиповата структура“ като скеле за надграждане на всеки следващ забранителен режим и съответното кодиране и овладяно артикулиране на потоците на желанието. Така

изглежда социумното предхожда семейното, ползвайки последното само като инструментална матрица за най-първото и пряко организиране и с това овладяване на интенционалните импулси. Историческото разгръщане на човешкото общество обаче необратимо и съдбовно достига до феномена на капитализма, който в същността си ще се прояви като най-чиста тенденция към противното декодиране и детериториализиране на потоците на желанието. (Делъоз, Гатари, 2004: 50) Парадоксално този феномен е интегрална част от логиката на еволюция на социалната организация. Социалното само произвежда в тъканта си своята гибел. Карциномната мутация на капитализма метастазира във всички сфери на социалното, включително и в семейното, и произвежда в тях своя противоположен заряд, антикатексис на първоначалната социална регулация и рестрикции. „Капитализмът се стреми към един праг на декодиране, който разрушава социума в полза на едно тяло без органи и – върху това тяло – освобождава потоците на желанието в едно детериториализирано поле“ (Делъоз, Гатари, 2004: 50). Но така според Делъоз и Гатари именно реновиращият като първично натурализиран процес на производство на капитализма ще произведе един възхитителен шизофреничен заряд, превръщайки шизофреника в свое най-иманентно проявление.[2] Шизофреникът в крайна сметка ще се появи едновременно като закономерното изчадие и естествен „ангел-унищожител“ на капитализма (Делъоз, Гатари, 2004: 52). Той необходимо се реализира като външна граница на капитализма и предел на най-дълбоката му тенденция (Делъоз, Гатари, 2004: 325). Маргинализиращият непромислено и несправедливо образ на шизофреника е най-собствено присъщата форма на субектност на логиката на капитализма. Реституирането на природното право над желанието от капитализма, превръщащо го във феномен, описван най-добре като *natura secunda* – втора природа, дава път на шизофреника да се разгърне от своя страна като *homo-natura*. При него най-ясно се разкрива моментът на освобождаване от социумната и респективно семейна регулация, а с това именно и да се превърне в своеобразен полюс и алтернатива на невротичната субектност. Естествено се поставя въпроса как шизофреникът наследява невротика от едиповият стадий. Тъй като капиталът необходимо се обръща срещу „Едип“, доколкото „Едип“ е формация реактивна спрямо желаещото производство, което капиталът освобождава, декодирайки, детониращият освободителен заряд на капитализма деструктурира едиповата рамка и така надмогва патогенизиращата

невротизираща тенденция, само за да я замени с чистото пропадане в шизофренната ренатурализация на субекта. Това е посоката, в която деедипизирането шизофренира. Делъоз и Гатари ще обърнат внимание, че типичните алтернативи на невротичната субектност, изразени в параноята и шизофренията, са независими от всяка семейна псевдо-етиология, представлявайки, по техни думи чиста, непосредствена форма на инвестиране на социално поле в желанието. Тук социалното поле не е положено в интенционалния хоризонт през едно кодифициращо и партикулиращо посредничество на социума в лицето на семейната йерархия и структура. Капитализмът освобождава желанието от фиксирането му в Едиповата рамка и го проектира от упор към цялостното социумно поле. „Развихреното“ желание не потича по установените контролирани канали. Неговите посоки вече не са зададени от делегирания на семейството социален авторитет. Така чистото желание повежда към чистата природност и изразяващия я синтез на „хомо-натурата“ изигран от шизофреника. По-конкретно, ролята на бащата в семейството като агент на производство на антипроизводство, или по Фройд – вектор на Свръх-Азовия антикатексис, е заобиколена веднъж завинаги от капитализма. Патриархалният социум, заменен от капиталистическия социумен симулакрум, преобръща контролираното желание в желание, което поема всеки контрол. Освободеното от тясната семейна клетка желание вече не се сблъсква с проблемните фигури на „татко и мама“, а се проектира освободено в широкия хоризонт на общочовешкото културно-историческо битие. В хоризонта на желанието стоят вече имената от историята, а не името на бащата и майката (Делъоз, Гатари, 2004: 367). Едип остава като пределната териториалност за невротика, а невротичността – съдбата на семейната триангулация. „Социализиращото“ семейство прави детето невротично, а „десоциализиращият“ капитализъм го взима на страната на шизофренията. Делъоз и Гатари се съгласяват с Фройд, че „Аз-ът“ е нещо, което прораста към „татко-мама модела“, но шизото отива отвъд, шизото отдавна вече не е конфигурирано в този модел, нито причастно към „Аза“, произвеждан в рамките му. Шизофреникът трансцендира проблематичната казуистика на семейното триангулиране, той е отвъд, той е зад, под, другаде, но не и в тези тук проблеми (Делъоз, Гатари, 2004: 38). Морално конституираният, етичният, респ. „нормалният“, социалният, културният „Аз“ наистина е не друг, а единствено „Азът“ на семейната триангулация. В този смисъл Едип ще се

постави от психоанализата като метафизичния синтез зад културния феномен, разкривайки теорията на Фройд преди всичко като теория на културата. Психоанализата се превръща в метафизика на културата. От спонтанния, ненаправляван теоретично метафизичен синтез на капитализма обаче ще изходи едно своеобразно възражение. Самото „изчадие“, отрочето на капитализма – шизото, като „хомо-натура“, открива един друг и по-дълбинен пласт в психогенезата, отколкото това е направила самата „дълбинна психология“ на Фройд. Тук несъзнаваното ядро на психиката не се разкрива само като резултата на културната репресия, а като най-първичен момент на задвижване и проекциране на желанието. Така психичното се поставя не като резултат на потиснатото желание, а самото желание в неговата първа и независима форма е източникът на автентично психичната реалност. „Шизофренията ни дава един особен извън-едипов урок“, като изобщо „възривява едиповата генеалогия“ на психичния субект (Делъоз, Гатари, 2004:104). Същият може да съществува и отвъд Едиповия контекст, изнесен оттам от потока на либидото. Делъоз и Гатари настояват да се де-едипизира либидото. Затворено само между стените на Едиповия триъгълник „аз-мама-татко“, то изглежда без алтернатива създава психичното пространство като продължение на семейното. „Шизо-анализата“ на Делъоз и Гатари като необходима алтернатива на психоанализата на Фройд решително де-едипизира несъзнаваното, за да достигне според своята претенция до истинските проблеми на психологията (Делъоз, Гатари, 2004: 111). Нейна цел е да анализира специфичната природа на либидните инвестиции на икономическото и политическото като предоминиращи всички семейни инвестиции в плана на неврогенната едипова ситуация.

3. Проблемът за инвестирането на желанието. Социумът, пожелан отпреди и свръх родителите

Шизо-анализата се издига от Делъоз и Гатари в своеобразен проект за политическа и социална психоанализа. Тя постулира, че всъщност няма непреодолим трансцендентално конституиран Едипов триъгълник, а Едиповата структура всъщност винаги е отворена в едно социално поле, което я субординира йерархично и темпорално като източник на либидни инвестиции (Делъоз, Гатари, 2004: 130, 132). Бащата, майката и аз-ът са в борба и в пряка хватка не толкова помежду си, колкото с елементите

на историческата и политическа ситуация, сред която са захвърлени, и която нахвърля насреща им свод предметности като интенционални прицели. Така Делъоз и Гатари ще настояват, че семейството е по природа ексцентрично и децентрализирано, а задълбоченото в клиничната оптика вглеждане ще разкрие, че „социалното формира комплекси в несъзнаваното много по-ефективно от семейното“ (Делъоз, Гатари, 2004: 133). Непосредствено социалното ще бъде посочено като генериращо несъзнаваните конфликти и дисоциации, предпоставяйки своите съдържания преимуществено на желанието, още преди същото да изкристализира в своеобразното си вътрешно-семеино завихряне. Тезата тук е, че несъзнаваното либидно инвестиране е преди всичко по отношение на историческата социална реалност. В тази перспектива семейството никога не е монада в смисъла на автономна фигура. То е винаги изначално вписано в по-голям кръг, който само опосредства и изразява. „Присъщо на либидото е да инвестира социалното поле в несъзнавани форми и чрез това да халюцинира цялата история, да бълнува цивилизациите, континентите, расите и интензивно да „усеща“ едно световно ставане. [...] Дори пеленачето вече се оказва обхванато в едно актуално желаещо производство, където родителите играят ролята на частични обекти, на свидетели, на преносители и агенти, в течението на един процес, който ги надхвърля отвсякъде и непосредствено свързва желанието с една историческа и социална реалност“ (Делъоз, Гатари, 2004: 133, 135). Шизо-анализата, аргументира претенцията да постига в цялост това, към което се стреми психоанализата на Фройд: да бъде истинска „дълбинна психология“. Отваряйки скобата на семейната психична динамика към социоисторическото, а с това и политическо и икономическо пространство, шизо-анализата реализира изчерпателно тенденцията за обединение на хуманитарния с натуралистичния дискурс. Освободената от предетерминиращата абсолютно фаталистично психичните процеси фигура на родителите, тя щрихира едно комплексно вписване на индивидуалната психика в онтологичния поток. Целта на Делъоз и Гатари не е по техни думи да се отрича жизненоважното и пълно с любов значение на родителите. Идеята е по-скоро как те да бъдат актуално ситуирани в един нов теоретичен обзор, поставящ желаещото производство като не само психологичен, но и онтологичен принцип. Желанието се онтологизира, вместо да се едипизира, при което от конструиращи и генериращи семейните системи се превръщат в канализиращи и

проводими. Стои реално единствено въпросът как да се формират някакви места и функции, които родителите ще заемат в качеството си най-вече на специални агенти, свързани с други агенти, или, по друг начин формулирано, дали либидото изобщо познава баща-майка или пък кара родителите да функционират като нещо съвсем друго – агенти на производство, свързани с други агенти на производство в социалната реалност (Делъоз, Гатари, 2004: 470). Първата теза на шизо-анализата на Делъоз и Гатари е: „всяко инвестиране е социално и така или иначе се отнася до историческото социално поле“. Либидото всъщност винаги прицелва наличния социум (Делъоз, Гатари, 2004: 452, 458), и така „социалните инвестиции се имат първични по отношение на семейните инвестиции“ (Делъоз, Гатари, 2004: 363). „Отношението към несемейното винаги е първично под формата на полевата сексуалност в социалното производство“ (Делъоз, Гатари, 2004: 471). Приматът на социалното поле като термин на инвестирането на желание е този, който определя цикъл и състоянията, през които изобщо преминава цялото развитие на един психичен субект. Изначално възпитателна институция е самото общество в неговата цялост, като най-непосредствено и автентично комуникиращо със субекта на първичния език на желанието.[3] Възражението на Делъоз и Гатари на Фройд цели да освободи либидото и сексуалността от семейния прелат и да го върне в най-автохтонните му релации в тъканта на социалното. Любовта, желанието и техните потоци проявяват непосредствено социалния характер на несублимираното либидо (Делъоз, Гатари, 2004: 467). Фройд затваря сексуалността, либидото, желанието в тясната рамка на Нарцис и Едип, на „Аз-а“ и семейството. Противно на това шизо-аналитичната интерпретация ситуира либидото – сексуалността като обърнати с лице директно към самото социално поле с неговите икономически, политически, исторически, расови, културни детерминанти. Така за родителите остава само да са стимули посредници на социалния живот, а истинският организатор е социалното поле на желанието. Желанието на детето като условно приета първа фаза в развитието на психичния живот на субекта е най-автентично привлечено, „съблазнено“ от социалната форма, представляваща фон, но и субстанция на семейната, триангулирана в „Едиповата ситуация“, сценография. В тази картина „социалното и метафизичното се появяват едновременно, съответно на двата едновременни смисъла на процес – като исторически процес на социалното производство и метафизичен процес на желаещото производство. „Съществува само

социално и метафизично“ ще заключат Делъоз и Гатари (Делъоз, Гатари, 2004: 474). „В този смисъл има само желание и социално“ (Делъоз, Гатари, 2004: 242). Желанието е поставено като онтологична теза, а социалното – като неговото друго, най-собственото му небитие, антитезата, произвеждаща сцеплението и напрежението в потоците на желанието. В Хегеловата концептуална парадигма това ще рече, аналогично на абсолютния дух и природата, желанието да произвежда от себе си социалното като свое друго, чрез което да се самоотчужди и така да се артикулира, определи, респ. да приеме конкретно битие. Тук семейното ще е винаги вторично и производно на социалното. Работата е там, че критикуваният, именно в това отношение, Фройд вече се е сблъсквал с идеята за родителите в семейната структура, представени само като агенти на социалното производство. Неговото възражение срещу аналогично формулираната теза на Карл Маркс е, че „човечеството никога не живее само в съвременността, а в идеологиите на Свръхаза е живо миналото ... мощна, независима от икономическите и социални отношения инстанция в човешкия живот“ (Фройд, 1990: 446). Миналото е винаги семейното минало, историята е винаги семейната, родова история, още от времето на първичната орда, от колапса на която се разроява нуклеарно-семейната организация и производният на нея социум. Семейно-родовото е метафизичната основа на социо-историческия процес, още с това, че обществото възниква в прехода от една семейна форма към друга, от биологичния субстрат на животинската орда към културния дериват на нуклеарно-патриархалното семейство. Според Фройд, съхранявайки завета на културния код като отказ от биологичното, семейството във всеки смисъл е най-първата истински човешка общност и с това прототип и матрица на всяка друга социумна форма. Така тук полемиката се премества в посока на дефинирането изобщо на историческото: семейна или социална е по своята същност историята. Въпреки очевидното съгласуване на Делъоз и Гатари с Фройд, че в своята конкретност психичната субектност е винаги преди всичко определена историческа субектност (Кюркчиев, 2019:83), въпросът за примата на социалното и семейното по отношение на определението на историчното остава на същата точка както и по отношение на психичното. Кое е в основата на историчното и на психичното – социумът или семейството? Коя от двете форми предетерминира конституирането на индивидуалната психична система така, както предетерминира и развитието на процеса, който наричаме исторически?

4. Генеалогия на морала: възможна ли е етика без семейство. Психична нормалност и моралност

За Фройд само „Сврѣх-Азѣт“ може да е метафизичният гарант, не само на семейството, но и на социо-историческата реалност като производна от него. Като онтологична антитеза на желанието според него може да се постави единствено „Сврѣх-Азѣт“, а не, както смятат Делѣоз и Гатари, социумѣт. От своя страна пробуждането на „Сврѣх-Аза“ е центрирано в архитектуриката на първичното, нуклеарно Едипово триангулирано семейство. „Сврѣх-Азѣт“ има демиургичния статут да е отговорен изобщо за съществуването на психичен „Аз“ и с това на психиката като цяло. За Фройд обаче „гласѣт“ на „Сврѣх-Аза“, артикулира и прокламира строго и монотонно само едно послание: „Едиповата забрана“ – забраната върху отцеубийството и кръвосмешението (или обобщено и абстрахирано: убийството и промискуитетата, като абсолютно подривни за социо-културната организация моменти). Може да спекулираме, че в концепцията на Фройд „Сврѣх-Азѣт“ идва да надделее над Ницшевия сврѣхчовек на първичното желание, на неограничената воля за себеутвърждаване над всичко друго, инкарниран в хипотетичната историческа фигура на бащата sameц на протоантропичната орда. Именно така „Сврѣх-Азѣт“, представляващ психичното бягство на братята съзаклятници от природата, създава от това самоограничаващо волевите си претенции братство човешката културна общност. Така психичното и социалното изобщо възникват синхронно и в особено концептуално тъждество, но това възникване е мотивирано изключително в контекста на първата форма на семейна организация.

Делѣоз и Гатари от своя страна защитават тезата за социума като автентична антитеза на желанието. Общественията организация само си служи със семейната, за да репресира, рестриктира и преорганизира желанието, а с това и да извайва психичния субект в шаблона на *невротичния* „Аз“. Тук се чете съгласие с твърдението на Фройд, че без семейно генерирания „Сврѣх-Аз“ човек ще бъде обречен на психозата или перверзията. За Делѣоз и Гатари обаче шизоидната психоза като алтернатива на винаги *невротичния* „Аз“ на Едиповото семейство е много по-автентичната форма на биване в света – едно завръщане към онтологичния корен, интуиция за значението на желанието и на социалното като форми на производство. Фройд е далеч по-песимистичен – без развит в семейната триангулация „Сврѣх-Аз“ единственият път пред „Аза“ е към

перверзното регресиране, от което без покровителството на свръхазовата съвест, може да намери спасение само в скока към сингулярния нарцисизъм на психозата.

Делъоз и Гатари са убедени в изживяването на Едиповия модел, а с това и в залеза на класическия Аз, мислен като винаги *невротичния „Аз“* на семейния комплекс. Капитализмът е демонтирал и така деабсолютизирал, десубстанциализирал основите на този модел, оголвайки психичния субект за алтернативните полюси: психоза или перверзия. Иманентната на капитализма логика е перверзията. Ако вземем предвид психоаналитичната дефиниция, перверзното е движение, регресиращо фазите на сексуалното развитие, импулсирано от неотзивчивостта на средата в прякото задоволяване на психо-сексуалния субект. Препятствията на социокултурната рестрикция и комплициращите условности, съпътстващи социализацията, отвращават, от-върщат назад психиката, закрепена по-слабо за опорната точка на „Свръх-Аза“ (*перверзията като отвратителното отвратено, от-върнало се - неврозата като отвращението от отвратеното отвръщане на перверзията*). Така тя преживява едно своеобразно бягство, пре-хождащо отминалите и с това познати, достъпни и най-просто – лесни фази на задоволяване, докато не се ситуира в точката на най-високо задоволяване и най-ниско съпротивление, оказвано от враждебния възпитаващ, строг и санкциониращ външен социокултурен свят. За Фройд липсата на силен „Свръх-Аз“ е в основата на етиологията на перверзията. Без интериоризирания в „Свръх-Аза“, и така направен най-собствен, глас на забраната поставена, от социокултурната среда по отношение на първичното сексуално задоволяване, *психо-сексуалният* субект реверсира, деволуира развитието си в посока на инфантилната „полиморфно перверзна“ конституция. Ако „потъването“ е твърде ускорено субектът пропада директно в ядрото на авто-еротичния нарцисизъм, скъсвайки връзката на либидните си импулси с външните катексиси, превръщайки себе си в източник и цел на цялото либидо. Това, според Фройд е описанието на шизоидната психоза, а така и вторият очакван резултат от дисфункционалното поставяне на „Свръх-Аза“. За основателя на „*дълбинната психология*“ става ясно, че и перверзията, и психозата са културно-педагогически проблем, както и че педагогичното, като увод в моралното, а с това и културното и социалното, е винаги и по необходимост генериращо форма на невроза.

Така прогнозата, залегнала в психоаналитичната интерпретация, се осъществява в действителност според Делюз и Гатари при „победата“ на капитализма над социокултурното ограничение и неговото продължение в лицето на „Сврх-Аза“. Последният закрепва в режим на противоестествена левитация психичната субектност в пространството на неврозата. Тя именно е единственият възможен социокултурен сценарий, проиграван сред декорите на семейната постановка. Респективно културният човек е винаги невротичен – теза, формулирана ясно още от Фройд. Когато обаче силовите нишки на това левитиращо закрепване се прекъснат, субектът пропада в двата модуса на ре-натурализация: перверзията и психозата. Капитализмът е подготвил за пропадащия трасето на перверзията като пренасищане на носталгично търсените първични катексиси на неограничената още инфантилна психо-интенционалност. Това, според Делюз и Гатари, което обаче капитализмът сякаш не очаква, е честото и устремно подминаване на перверзията към по-ниския, но така и по-същностен стазис на ре-натурализация на психичната организация – психозата или шизофренията. Така ре-натурализирането на психичната субектност може да е само легитимен екзистенциален телос, докато отвращението ни от нея е продиктувано единствено от стигмата, дадена едновременно от социализиращата денатурализация на семейната организация и псевдоренатурализацията на капитализма. Ако неврозата е веднъж винаги „излекувана“ от капитализма, за Делюз и Гатари „спасението“ от перверзията ще е възможно само в полюса на Шизото. Фройд ще определи основния стремеж на невротика като стремеж да не се превърне в перверзник, а основния му страх като страх да не пропадне в шизофреничната бездна. Неврозата задържа регресията, от една страна, към инфантилната полиморфно перверзна сексуална удовлетвореност и, от друга към абсолютния автоеротичен център на първичния нарцисизъм. И двете регресии биха били изход от травматичния сблъсък на психичния субект с рестрикциите и компликациите на социокултурната среда. Така психичното развитие неизбежно се свързва с отгласването от перверзното и психотичното, но според Фройд единствената възможна посока остава да е само към невротичния стазис. Свързвайки по този начин антропологичното с невротичното, психоанализата ще защити претенцията си да бъде „дълбинна психология“ или изобщо психологията като дисциплина, обосноваваща всяка бъдеща антропология – в нейните културологични и социологични деривати.

За Делюз и Гатари нещата стоят по-различно. В тяхната интерпретация психичният субект е изправен пред три възможни пространства на реализация: социокултурното семейно пространство като невротик, капиталистическото *ре-териториализиращо* социо-културното като перверзник и *де-териториализираното* и *ре-натурализирано* пространство като шизо. Последният е фаворизираният от тях изход, доколкото представлява формата на най-автентична екзистенция. Визията на Делюз и Гатари за психотичния „Шизо“ звучи най-вече „романтично“: буквално тук става дума за естетизирано радикално реверсиране към природата. Шизото като хомо-натура реституира най-автентичната ситуираност на човешката субектност спрямо метафизическия факт на желанието като онтологичен „процес-поток“.

На въпроса: кой свои или присвоява детето, бихме очаквали от Фройд категоричен отговор: само и единствено семейството! За него детето е проект по семейното социо-културно невротизиране на психичния субект. Тук култивиране и невротизиране са в необходимо тъждество. Само през този проект е възможен човекът като полюс и алтернатива на натурата. За Делюз и Гатари тази дистинкция и противопоставяне са изкуствени, отживели идеологически построения. Разлика между човек и натура няма, а техният автентичен синтез се разкрива в образа на шизото „хомо-натура“. Така техният възглед имплицира три възможни сценария за присвояване на фигурата дете, мислена като потенциален човек. От една страна, това може да е социумът, институционализиран Едиповото семейство, своящ детето-човек като невротик. От друга, може да е капиталистическият либерализиращ хиперконsumerизъм, своящ човека като „вечно дете“ – инфантилна разюзданост на желанието, респ. перверзник. Или това може да е освободеният чрез импулса на капитализма, заглушен от културата глас на натурата, която да си възвърне *човека-дете* в най-първичната му – генезисна форма на „хомо-натура“ или *шизо*.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

[1] Наред с позоваванията в текста по темата, вж. още: Фройд, 1993а; 1994; 1997.

[2] Капитализмът дава на детето новата оптика на желанието, да селектира предметите му не само в затвореното между тесните стени на семейството пространство, а да може да избира целия социум предложен на поднос – пъстро блюдо от многообразни възможности за инвестиране на либидото. Но така капитализмът „освобождава духа от

бутилката“, оказвайки се в крайна сметка безсилен в самовъзпроизвеждащия се безкрайно опит да аксиоматизира желанието в своеобразни перверзни матрици. Шизото се отвръща от отвратително перверзния аксиоматизъм на ре-териториализираното желание като изкуствена самоцелност и самоценност, за да открие наново нещо загубено под хилядолетни наслоявания – абсолютната свобода на желанието.

[3] Изглежда само привидно капитализмът таранира семейството за да вземе детето, да го изтегли през новия му фокус на либидно инвестиране към социалното, превръщайки последното във възпитател, организиращ даването и забраняването на възможните си обекти на желание. Но всъщност социумното в неговата многообразна интенционална амалгама стои само като суровина за студеното аксиоматизирано ре-териториализиране на желанието от капитализмът. Той само инструментализира, асемблирайки социалните предметности на лавицата като консумативи, а не на скамейката като регулативно-възпитателни съдници, като каквито ги представя семейния педагогически наратив.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Енгелс, Ф. (1949) *Произходът на семейството, частната собственост и държавата*. София, Изд.на БКП. [Engels, F. (1949) *Proizhodat na semeystvoto, chastnata sobstvenost i darzhavata*. Sofia, Izd.na BKP.]

Делъоз, Ж., Гатари, Ф. (2004). *Анти-едип. Капитализъм и шизофрения*. София, Критика и хуманизъм. [Delyoz, Zh., Gatari, F. (2004). *Anti-edip. Kapitalizam i shizofrenia*. Sofia, Kritika i humanizam.]

Делъоз, Ж., Гатари, Ф. (2009). *Хиляда плоскости. Капитализъм и шизофрения*. София, Критика и хуманизъм. [Delyoz, Zh., Gatari, F. (2009). *Hilyada ploskosti. Kapitalizam i shizofrenia*. Sofia, Kritika i humanizam.]

Кюркчиев, С. (2019) . *Психологически експертизи и грижата за себе си*. София, Изток-Запад. [Kyurkchiev, S. (2019) . *Psihologicheski ekspertizi i grizhata za sebe si*. Sofia, Iztok-Zapad.]

Морган, Л. (1899). *Първобитното общество*. Тутракан, Н. Мавродинов. [Morgan, L. (1899). *Parvobitnoto obshtestvo*. Tutrakan, N. Mavrodinov.]

Прюдо, С. (2019). *Аз съм динамит. Животът на Ницше*. София, Ера. [Pryudo, S. (2019). *Az sam dinamit. Zhivotat na Nitsshe*. Sofia, Era.]

Фройд, З. (1990). *Въведение в психоанализата*. София, Наука и Изкуство. [Froyd, Z. (1990). *Vavedenie v psihoanalizata*. Sofia, Nauka i Izkustvo.]

Фройд, З. (1991). *Психология на сексуалността*. София, Христо Ботев. [Froyd, Z. (1991). *Psihologia na seksualnostta*. Sofia, Hristo Botev.]

Фройд, З. (1992). *Отвъд принципа на удоволствието*. София, Наука и изкуство. [Froyd, Z. (1992). *Otvad printsipa na udovolstviето*. Sofia, Nauka i izkustvo.]

Фройд, З. (1993a). *Детската душа*. София, Евразия. [Froyd, Z. (1993a). *Detskata dusha*. Sofia, Evrazia.]

Фройд, З. (1993b). *Тайната на живота*. София, Евразия. [Froyd, Z. (1993b). *Taynata na zhivota*. Sofia, Evrazia.]

Фройд, З. (1994). *Изкуството на психоанализата*. София, Евразия. [Froyd, Z. (1994). *Izkustvoto na psihoanalizata*. Sofia, Evrazia.]

Фройд, З. (1997). *Аз и То: Природа на несъзнаваното*. София, Евразия. [Froyd, Z. (1997). *Az i To: Priroda na nesaznavanoto*. Sofia, Evrazia.]

Фройд, З. (2019). *Текстове за културата*. София, Критика и хуманизъм. [Froyd, Z. (2019). *Tekstove za kulturata*. Sofia, Kritika i humanizam.]

Хегел, Г. (1998). *Енциклопедия на философските науки*. Том 3. София, ЛИК. [Hegel, G. (1998). *Entsiklopedia na filosofskite nauki*. Tom 3. Sofia, LIK.]

Gay, P. (1989). *Freud: A Life for Our Time*. London, Papermac.